

Democracia MULTILÍNGUE

Língua Xavante

Tribunal Regional Eleitoral
de Mato Grosso

Democracia **MULTILÍNGUE**

Tribunal Regional Eleitoral
de Mato Grosso

IWASU'U ZÉ

Dawa mrami zéb' nā hā, IBGE mā hā, Brasil remhā dahöiba nā āmā imrō hā wahu 2010 remhā, isihötö nā hā uburé hā (896,9 mil) a'uwe nōri höiba hā, 305 a'uwe poto mōnō bö hā, niwamnōri hā (817,9 mil) a'uwe nā re isiwusu'za'ra mōnō hā, duré (78,9 mil) re irob' za'ra mōnō, a'uwe nhipti'ai wa'ōtō re duré tihimänä zéb'nā āmā re ihimänä za'ra mōnō, aimāwi a'uwe nā re isiwusu'za'ra mōnō hā, irādö'ö nihudu nā hā, (67,5%). Tere höimänä za'ra (13,4%) 'ti'ai wa'ōnō Brasil remhā. A'uwe remhā sa'ete di rowaihu'ūnā ida höimänä za'ra mōnō hā te isöré wahu'u'ō duré te isihötö waihu'u'ō, teza oto wi (33,4%) a'uwe rō bremhā.

Amhu wawē remhā (51) nā dahöiba, a'uwe tere höimänä za'ra duré iré hā (16 mil) da'āmā re isi'abaré za'ra mōnō nhisi ubumrō hā tere imānhari za'ra mōnō hā a'uwe rō bremhā.

A'uwe nōri hā dame ihimänä za'ra mōnō hā dasinā dasi'abaré'u hā dasi āmā dahöimänä prédubda hā duré dasi wazé prédubda hā, duré rosa'rata sinā dapoto mōnō bö idahöimänä za'ra mōnō hā, uburé wanōri hā aiwapsi ware wahöimänä za'ra, dasinā ti'awi ãnā.

Taza hā duré iré hā dawi rowamnāri wa hā iwape da hā māri nā dawi rowara wahā, dahöiba nā duré rosa'rata nā wamhā. Romhönā wamhā ri'ahö u hā, isaihu'u 'ō hā dahöimänä zé hā, damreme hā, dazasi waihu'u'ō hā rowaihu'u zéb'u hā, syry (suru) nā māri iwē mrami hā, dasi höiba nā irosa'rata waihu'u'ō hā dapibu wasédé hawi, ãnōri hā tere danhowada za'ra, dahöimänä da hā rowape zéb'u hā.

Re höimänä mōnō wapsi rowape hā duré da'upari zé/dapawapto zé hā teza māri ipire nā hā āmā ai'uténi, Aihini mādö'ö zé hā teza a'uwe tere wazéb' za'ra ihimänä zéb'nā hā, rowahutu da duré dawada'uri da hā a'uwe höimänä zéb'nā hā dató mōnō nā wamhā, duré dame rehöimänä za'ra mōnō wapsi dawazari, teza tinhiptete nā duré sinā re si'abaré za'ra mōnō wamhā, teza māri te wairébé za'ra, romhuri hā re inōmrō wē za'ra mōnō da hā.

Aihini damādö'ö zé hā te rosa'rata mōnō 'ōdi za, dawazari ōne haré höimänä za'ra mōnō da hā a'uwe nōri hā, taha nhere isadaihu wē nā duré dasinā dahöimänä prédu, dahöimänä zéb'nā, duréi hawi rowasu'u mōnō duré A'uwe höimänä zé, taza hā duré dawaihu'u zé hā iruzahi tere höimänä duré dawazari te rowape za'ra mōnō da hā.

Ãhā Iwarobo mānhari hā damreme iwahunā duré isadaihu'u wē nā, rosa'rata mānhari hā sadaihu'u pese nā da, a'uwe nōri mā, da āmā dasi baré nā hā duré aihini rowape zéb'u hā, uburé nā hā wate romhuri za'ra mōnō da hā, waihöiba mōnō bö wamā iruzahi zari nā.

Rowēnā sōré nā

DESEMBARGADORA MARIA APARECIDA RIBEIRO
PRESIDENTE DO TRE-MT

DESEMBARGADORA SERLY MARCONDES ALVES
VICE-PRESIDENTE E CORREGEDORA REGIONAL ELEITORAL DO TRE-MT

COMPOSIÇÃO DO PLENO

Presidente
Desa. MARIA APARECIDA RIBEIRO

Vice-Presidente e Corregedora
Desa. SERLY MARCONDES ALVES

Juiz-Membro
Dr. EDSON DIAS REIS

Juiz-Membro
Dr. LUIS OTÁVIO PEREIRA MARQUES

Juíza-Membra
DRA. JULIANA MARIA DA PAIXÃO ARAÚJO

Juiz-Membro
Dr. WELDER QUEIROZ DOS SANTOS

CORPO DIRETIVO

Presidente
Desa. MARIA APARECIDA RIBEIRO

Assessora da Presidência
CRISTIANE MANZANO MANOEL

Vice-Presidente e Corregedora
Desa. SERLY MARCONDES ALVES

Coordenador da Corregedoria
CARLOS LUANGA RIBEIRO LIMA

Juiz Auxiliar da Presidência
Dr. ARISTEU DIAS BATISTA VILELLA

Coordenador de Auditoria Interna
DANIEL RIBEIRO TAURINES

Juiz Auxiliar da Corregedoria
Dr. ANTÔNIO VELOSO PELEJA JÚNIOR

Assessor de Comunicação Social
DANIEL DINO DE SOUSA CARDOSO

Diretora da Escola Judiciária Eleitoral
Dra. ANA CRISTINA SILVA MENDES

Assessor de Planejamento e Gestão
Estratégica
ANDRÉ LUIZ RÉGIS EMIDIO

Diretor-Geral
MAURO SÉRGIO RODRIGUES DIOGO

Assessor Jurídico
LÉO MONTEIRO COSTA E SILVA

Secretário Judiciário
BRENO ANTONIO SIRUGI GASPAROTO

Assessor de Exames de Contas
Eleitorais e Partidárias
RODRIGO MARTINS DE JESUS

Secretária de Administração e Orçamento
TÂNIA YOSHIDA OLIVEIRA

Secretário de Gestão de Pessoas
VALMIR NASCIMENTO MILOMEM SANTOS

Secretário de Tecnologia da Informação
CARLOS HENRIQUE CÂNDIDO

Expediente

Diretora da Revista
Desa. SERLY MARCONDES ALVES

Equipe Técnica
CARLOS LUANGA RIBEIRO LIMA
FERNANDO VINÍCIUS SOUZA RODRIGUES
SUELI SANAE SHIMADA UEDA

Coordenação
Dr. ANTÔNIO VELOSO PELEJA
JÚNIOR

Projeto gráfico
DANIEL DINO DE SOUSA CARDOSO

Tradução
LEANDRO PARINAI'A

Rosa'rata

nho'u

- 1) E MÃRI HAWI, DAWAIHU'U
ZÉ
DAPISUTU HAWI DAMRAMI....06
- 2) I'AHÖ HAWI DAMRAMI DURÉ^E
AIHINI A'UWĒ NÖRI MÃ
(ROMHURI ZÉ DA HÃ).....07
- 3) DASINÃ DASI'ABARÉ HAWI,
DAMRAMI
DAHÖIMÃNÃ ZÉB' ZAWITE
DASIMÃPA ZÉ 09
- 4) DAHÖIMÃNÃ
DAPISUTU HAWI DAMRAMI....14
- 5) E MÃRI, DA ãMÃ
DASI'BARÉI'WA DURÉ NIWA
SINÃ ITÓ TEZA DURÉ TE
MÃNHARI ÕDI ZA, ROSA'RATA
WABZURI HÃ, DASINÃ
DASI'ABARÉ
WAMHÃ 16
- 6) DAZADA WANHI PE, DA ãMÃ
DASI BARÉ ZÉB' NÃ HÃ (SU'U
MÃNHARI).....19

E MĀRI NĀ HĀ JUSTIÇA ELEITORAL

Justiça Eleitoral hā tere imādö'ö wē za'ra mōnō, aihini mā romhuri da hā duré uburé rowapé zébda hā, uburé mādö'ö hawi, i'ahö hawi damrami, romhuri u dahā duré dasiwazari rowapé zébda hā.

Justiça Eleitoral re romhuri zé mōnō:

Da ãmā dasi baré nā rowairébé zé hā tere höimänä (TSE), isaru hā Brasília/DF ãmā. Aihini mā rotizahi zé hawimhā, tere höimänä danhipti'a wa'ōtō mōnō bö 'ri'ahö remhā iwamri hā (TRE), tere i'ubumrō za'ra mōnō da hā, te ime re höimänä za'ra duré, Izubre nōri hā da ãmā isimäpa dahā da ãmā dasi baré wamhā.

TSE duré TRE remhā, 7 nā tere höimänä za'ra, ite mōnō bö dapawaptó zé hā, õnõri hā rob'tede'wa nōri izubré hā STF, STJ, Desembargadores, Juízes Federais, Estaduais e Advogados.

Rob'tede'wa nōri nhip'ti'ai wa'ōtō mōnō bö, da ãmā dasi baré zé iré hā, tane duré niwamnōri hā da ãmā dasi baré zé misi si tere höimänä za'ra, ri'ahö remhā, pibui pese di duré māpare ne höimänä da hā ri'ahö remhā, niwamhā duré höimänä waihu'u pese di, da ãmā dasi baré zé hā õhō re ri'ahö nhore (ãmā isimi ré: Cuiabá remhā da ãmā dasi baré zébda hā uburé hā 4 nā). Uburé Mato Grosso repsi hā, awa awi hā iré mōnō hā, 57 da ãmā dasi baré zé hā. Da ãmā dasi baré zé mōnō bö hā te tihöiba isubre nhi aibö niwamhā duré isubre nhipi'ö.

Duré darásutu wahā, tere höimänä za'ra romhuri wada hā, ãnori hā, romnhoré rásutu'wa dahöiba wawi isimäpa wa, duré roti'wa, māparane niwamhā māparané si'uiwanā date re iwaibu mōnō hā niwa nōri hā. romhuri da dapisutu hā izubré hawipsi duré roti'wa Tribunal Regional Eleitoral nhimi pisutu zari nāsi. māra hā 60 repsi, da ãmā dasi baré wanäré, TRE hawi danhisi nā dapisutu wapsi.

I'AHÖ HAWI DAMRAMI DURÉ AIHINI A'UWĒ NÖRI MĀ (ROMHURI ZÉ DA HĀ)

Aihini hawi damrami hā, da'āmā dasi'abaré nā te date re zani za'ra, wamā dawapari wada hā rotizahi zéb' u hā, duré dame te mānhari za'ra mōnō da hā rotizahi zé hā wasi höiba zawi te hā.

Da'āmā isi'abaré za'ra mōnō hā, niwa tāmā höimānā wapsi iwaihu'u zé hā, da āmā dasi abaré zébda hā teza da āmā ai'abaré duré teza ipi sutu hā tihöiba.

Niwamhā duré da'āmā dasi abaré hā simā iwēnā, duré niwamhā i'ahö hawi, te damā re irowē za'ra mōnō rowa'ōtō nā hā, taha teza tihöiba māri wē mānhari wa da hā duré māri mānhari wē'ō wada hā.

Wanōri hā e niha 'ti'ai nnihöri wa'ōtō sa'ete remhā, wa wate re pisutu za'ra, wamā romhuri wada hā roti'wa nā hā (presidente, governador duré prefeito) niwamhā rotizahi tébré da hā (senador, deputado federal, deputado estadual e vereador), dasi āmā dasi abaré nā, dasinā dasi'abaré nā damrami.

Wamā romhuri wada, wate re iwaibu mōnō hā, tere höimānā dasi āmā dasi'abaré hawipsi.

Dasi āmā dasi abaré wanā ré hā, iré hā bödö wa'ōnō hā iwamri zé hā bötö pisudu dasinā dasi abaré zé, date re imānhari za'ra mōnō da hā, Iré hā duré rotizahi hā te iwazéb'zara mōnō da hā sinā re itó za'ra mōnō hā, rob'uipra zéb' nā ropisutu hā, niwamhā duré māri nā ropisutu mānhari hā niwa'āmā idasi' abaré da hā wasédé di, romhöré ropisutu mānhari hā ruzahi'ōdi, dasi āmā dasi abaré wamhā. Tō'ā dawada'uri wasédé hā niwamhā duré dawi māri zawi hā aimāwi 'u, niwa āmā dasi abaré tō da hā.

Rosa'rada hā damā iwē zarinā, date mōnō bö duré i'umnhasi zarinā teza date re pisutu za'ra, uburé pese dasinā dasi abaré nāsi, duré romharé nā duré dawada'uri wasédé ãnā. Danhimi rosa'rata wē hawi damrami hā aihini mā romhuri da hā, a'uwe nōri mā duré uburé a'uwe mā.

Taza hā e māri nā Dasimāpa zé Dawazé pré dubda hā Aihini sawi te

Dasimāpa zé Dawazé pré dubda hā Aihini sawite hā i'ahö nōri hawi tané duré dawazari rosa'rata wabzuri da hā tere höimänä duré danhiptete zé hā uburé a'uwe mreme hawipsi (art. 1º, caput, incisos II e III e parágrafo único, da constituição), ihöimänä hā rotizahi tébré hā, inara'ta zé hā uburé a'uwe nōri hawi, imänhari zé hā, dasi ãmā dasi abaré hawi, dasi ba'a ãnā, iharé uburé nā, ro tébré iwē nā duré ibö zarinā.

E māri nā hā aihini hawi rosa'rata nhomri

Aihini hawi rosa'rata nhomri ré, teza niwa wamhā dame ihöiba, rosa'rata waptó da hā rotizahi tébré zé u hā dawapari da hā i'ahö nōri mā, niha né hawi, dasinā dasi abaré iwahunā, pi'uriwi, sō'awi nā duré rowasu'u hawi, duré niwamhā damrami zarinā, dawapari zé zarinā damrami duré i'ahö hawi damrami na'rada.

E māri nā hā romhuri zé

Romhuri zé hā damé dahöimänä za'ra mōnō da hā dasiwawi dasimāpa da, uburé mā aihini mādö'ö zéb' u hā. A'uwe mā romhuri da hā teza date waihu'u za'ra dahöimänä zé mōnō bö ãmā idahöimänä za'ra mōnō nā hā, dasi'ãmā dahöimänä prédu aimäwi rosa'rata wamhā duré dasi ãmā dahöimänä prédu damā iwē zarinā dapisutu hā.

Dame dahöimänä da wamhā, iruzahi rowapé da hā da ãmā dasi baré nā duré dasinā dasi abaré, dame ihöimänä zarinā da ãmā dasi baré zé hā. A'uwe nā damādö'ö wamhā tere höimänä dahöimänä zé, simā iwē nā dahöimänä, roptede'wa, aiwa dahöimänä.

DASI ĀMĀ DASI BARÉ HĀ TÔSENĀ UPTABI DASI HÖIBA SAWITE ROWAPE ZÉ

A'uwe hā si höiba sawite simāpa da hā teza dame höimānā za'ra, aihini nho'ōmō 'u hā duré aihini mādö'ō zéb' u hā.

E niha waza mānha, dasinā dasi abaré nā, i'ahö nōri mā romhuri zéb' u niwamhā duré aimāwi dasinā 'i'ubumrō u duré iwē ruzahi zari nā.

Da āmā ai'abaré da hā niwamhā ai'āmā si'abaré za'ra wamhā, ahā teza aihöiba damā iwaihu, āmā aimreme mōnō da hā aihini nho'ōmō uhā asimi rosa'rata ré nā hā roptébré da hā.

Tere höimānā za'ra iruzahi hā dahöiba nā rowapé da hā duré uburé mā dasiwasutu da hā romhuri zé uhā; iruzahi a'uwe mā hā dawaihu'u zé zarinā duré romhuri saproni da hā aihini nōri mā hā rowaptede'wa u hā.

Uburé mā rowaihu'u wē zé hā imādö'ō'ō hā, (re ihöimānā za'ra mōnō 'ti'ai wa'ōtō remhā) taza hā niwamnōri hā tere danheme za'ra, ime dahöimānā za'ra mōnō da hā rotizahi zéb'u hā, a'uwe nōri.

Niwa te romhuri ō wamhā, aihini sawi te hā teza niwamhā, dame höimānā zahu'ō diza, aihini mā romhuri zéb'u hā.

Ewa teza da āmā aibaré

Niwamnōri isisi tāmā ihöimänä za'ra mōnō, dasi āmā dasi baré da hā, duré iruzahi 18 āmā re iwahu za'ra mōnō, da āmā si baré waihu'u pese di. Tiwi isawi pe (iruzahi'ōdi tāmā isöré waihu'u'ō/tāmā isihötö waihu'u'ō mā, re ihöimänä za'ra mōnō 15 a 17 āmā iwahu nōri duré tane 70 āmā re iwahu za'ra mōnō.

E waimā iwē teza sinā titó

Rotizahi zé ubumrō remhā te ruzahi za'ra, niwaimā iwē sinā tó wamhā, ãnōri hā:

- a) brasil re ipoto;
- b) aihini damrami nā wamhā;
- c) da āmā dasi baré zé tāmā ihöimänä;
- d) niwamnōri iwē tinhisi tere isāmra za'ra mōnō, da āmā dasi baré u;
- e) Nimā niwi te idapa waibu mōnō;
- f) da āmā iwahu nā hā;
- 35 āmā iwahu Presidente, Vice-presidente da República e Senador
- 30 āmā iwahu Governador duré Vice-governador de Estado duré Distrito Federal
- 21 āmā iwahu Deputado Federal, Deputado Estadual niwamhā Distrital, Prefeito duré Vice-prefeito
- 18 āmā iwahu Vereador

Ewa da āmā si baré'ōdi za.

Dasinā dasi ba zéb'u dame ihoimänä'ō nōri, duré tahawa da āmā sibaré'ōdi za: a'uwe aimäwi wamhā duré dame re ihöimänä za'ra mōnō, rowarutu zéb'u, aihini dasawi te isimäpa wanōri u. Aihini hawi damrami nā hā, āmā dasi abaré da hā, e niha nā duré, niwa sinā tó'i'wa dawi watóbró wamhā.

E wahā za sinā itó tōda hā

Za sinā re itó za'ra mōnō'ō hā, niwamnōri hā da āmā isi baré za'ra mōnō'ō, e niha nā hā, a'uwe aimäwi hā duré niwamhā date re ipisutu za'ra mōnō'ō, tahazu hā tāmā isöré waihu'u'ō/tāmā isihötö waihu'u'ō nōri, sinā re tó za'ra mōnō'ōdi za.

Niwamnōri hā siwaru iwasu'u wasédé nā ihöimänä za'ra, date wazere wamhā, date tiwi rowara wamhā, sinā tó da hā māredi, aihini mā romhuri zéb'u hā.

Tane duré höimō ne hā (a'uwe aimäwi hā, date re ipisutu za'ra mōnō, isöré duré isihödö tāmā iwaihu'u 0nōri hā, date isani za'ra mōnō hā, niwamhā date tiwi irowara za'ra mōnō romhuri zéb'u hā), rotizahi remhā, teza date tiwi māri hā sawi pese za'ra, sinā retó za'ra mōnō tōda, wasu'u waséde'wamhā, romnhihödö ihöimänä zarinā, rotizahi remhā (complementar nº64/90, iwaihu zé hā dawi māri sawi zé hā ãné Lei da Inelegibilidade).

Ãné, niwa date sāmri wamhā, isimi romhuri wasédé nā wamhā, rotizahi remhā, teza tiwi sawi pese ni, da āmā dasi baré nā hā sinā tó tōda.

E wahā teza iwi sawi pese ni, aihini da'ubumrō zéb'u hā.

**Te iwasu'u zarinā, romnhihödö hā (art. 15 da Constituição Federal)
remhā mäparane dawi märi sawi zé hā dame dahöimänä tō da hā:
dapusi zé duré dawi romhuri praba zé.**

Dapusi zé, da'ubumrō hawimhā

Märi hawi dapusi hā, te da tere
reme za'ra romhuri hā, Misi haré
rosa'rata, dahöimänä zébda hā,
apö dasi mäsisi waihu'u tō da.

Awa'awi nãi'ödi dapusi zé hā, teza
a'ö dazare tihöiba duré izubre nöri
mreme hawipsi. Ämä isimiré dapusi
nä: niwa aimäwi hā siwasu'u
wamhā duré isiwasu'u zé hā date
tiwi sare wamhā izubre hawi.

Dawi romhuri praba zé, aihini da'ubumrō u hā

Dawi romhuri praba zé hā rosa'rata hā
damäbötö pisudu. Märi dame höimänä
'wa dawi rowara zé bötö pisutu zéb'u,
taza hā apö hā dazébré waihu'u pese di.

A'uwehā teza sôwada ni, rotizahi zébre,
romnhihötö ihöimänä zarinā, dawi rowara
hā bötö pisutu usi duré uburé simäni
za'ra da hā dazare ihöimänä remhā apö
dahöimänä da hā.

Dawi rowara zé dahöimänä tō da hā ãne
haré si'umhö nã (art. 15, II. CF). Ämä
isimiré dawi rowamnäri hā: Mari mänhari
wasédé dapisutu, romhuri waimä, duré
aimäwi mõnõ hā.

Da ãmā dasi baré zébda romhuri māsisi zé hā, ãnōri hā:

E niha waza mānha, imā höimānā da hā (da ãmā dasi baré zébda hā)

Iruzahi uptabi, a'uwe mā hā, dame höimānā za'ra mōnō da hā, da ãmā dasi baré zéb'u hā, tinhimi rosa'rata ré, tihöimānā zébre duré timreme ré, tinhimi zaze ré duré tihirata höimānā zébre.

E māto iwaihu duré: warazu mreme waihu'u pese zōsi'ödi, da ãmā dasi baré zé waptere hā, iré hā a'uwe waihu'u hawi rowairébé zé hā, tāmā ihöimānā za'ra mōnō, a'uwe mreme hā duré röwi dasimā rowaihu'u zarinā hā.

Ãné duré uburé Brasil remhā, a'uwe nōri hā 16 ótó ãmā wahu wamhā, tāmā iruzahi da ãmā isi abaré da hā, taza hā duré ãmā iwahu 15 te mānhari wapsi, pibui pese di, te waptere da hā da ãmā dasi baré zébda hā, niha hā te wasere da hā da ãmā dasi baré zé hā.

- Imōri'rata, da ãmā dasi baré zé;
- ãmā isamri zé (aimäwi ri'ahö wa'õtõ u);
- Iwaimrami zahu (isabu zahu dawaihu'u zé ubumrō zé hā, romnā hā ãmā isapri, da ãmā dasi baré da hā tō õhö ri'ahö re nhore, iwamrami zahu danhisi wē zō hā);
- Mäparané ãmā iwaptere (simäniwa, waptä'ã wamhā nimõmõ dawi niwamhā duré wasédé wamhā).

Siwaru waptere da wamhā māri hā, ahā asi'uihonā teza aiwi Cartório u niwamhā Posto Eleitoral atê ri'ahö ãmā hā, taza hā duré ahā waptere waihu'u pesedi rowa'u'u nā hā, māsi sisi waihu'u pese di duré dahöibari'wa iwaptere zarinā, ãne nā, título-net. Duré asimā wē wamhā, teza romhuri'wa wi, irowapte ai'ãmā sime da Cartório ãmā hā, whatsapp nā

<https://www.tremt.jus.br/institucional/conheca-o-tremt/contatos>.

Dasebre zébda hā Título-Net ãwa TSE:

<https://www.tse.jus.br/servicos-eleitorais/autoatendimento-eleitoral#/atendimento-eleitor>

Dahöibari'wa

niwa a'uwe hā wisi wamhā Justiça Eleitoral u hā, date sadanhari wamhā, date tāmā mānhari'ōdi za, nimā hā a'uwe nhipti'a rāsutu re höimānā wamhā, niwamhā duré höimānā wapsi, ri'ahö wa'ōtō niwi, isi a'uwe nhipti'a höimānā wapsi.

Dahöibari'wa ôtō iruzahi imānhari zébda hā:

- I - Dahöibari wa'ōnō i'uptabi (dapoto, dawaptā'ázé niwamhā dapoto mānhari Funai hawimhā);
- II - Dawaihu'u zé aibö nōri mā hā, ipoto za'ra mōnō 1 janeiro hawi duré 31 dezembro rāsutu'u, te uwē wamhā 19 amā iwahu hā.

TÔSENÃ UPTABI da amā dasi baré te wahu wamhā, ahā a'amō re maio duré novembro, da amā dasi baré mānhari zé hā sitōi' di za, niha nā, māri hā za, mānhari waihu'u õdi damā hā, ãnōri wamhā, amā isapri hā, isabui wē da hā, da amā dasi baré te duré danhisi hā.

Dahöibari iruzahi aimāwi u iwani da hā, Iwaimrami da hā niwamhā duré iwaptēre zahu da hā māparane amā.

- I - Dahöibari wa'ōnō i'uptabi (dapoto, dawaptā'ázé niwamhā dapoto mānhari Funai hawimhā); Mādö'ō da: Dawaihu'u zé aibö nōri mā hā te waptēre za'ra mōnō wamhā iwamri hā (alistamento militar).

AWA AWI NĀ HĀ māri hā waptēre da wamhā, teza asi wasu'u e mā hā a'uwe duré e māhā nā tere aimreme mō, duré teza asiwasu'u za warazu mreme nā, dasi wasu'u prédu hā Justiça Eleitoral mā hā te dawaihu'u da, asiwasu'u zari nā, teza aiwaihu'u za, nimā hā a'uwe nā hā.

Dawaptā'ā zé:

Amnhasi wamhā dawaptā'ázé zō hā Justiça Eleitoral u hā, õné haré aimōri'ōdiza Cartório Eleitoral u, pibui pese di, iwazere da hā dawaptā'ā zé hā, rowa'u'u nā, TRE:

<https://www.tre-mt.jus.br/servicos-eleitorais/certidores>.

Cadastro Eleitoral amā dawaihu'u zé imā sisi siró ihöimānā zari nā si, óto aimāwi wamhā, zani waihu'u õdiza, dawaptā'ā zé hā.

MĀRA PISUTU DA ĀMĀ DASI BARÉ ZÉ

Māra pisutu hā da āmā dasi baré zé hā, teibö wapsi damrami hā tere narata duré tere rāsatu za'ra, re wairébé za'ra mōnō wapsi, sinā re itó za'ra mōnō.

Dasi pisutu da hā bödö 20 de julho duré 5 de agosto repsi, da āmā dasi baré te wahu nāsi. Nwamnōri hā tite mōnō bö teza dapisutu, duré tinhisi māsisi pari, sinā tóda wamhā teza waihu'u ni.

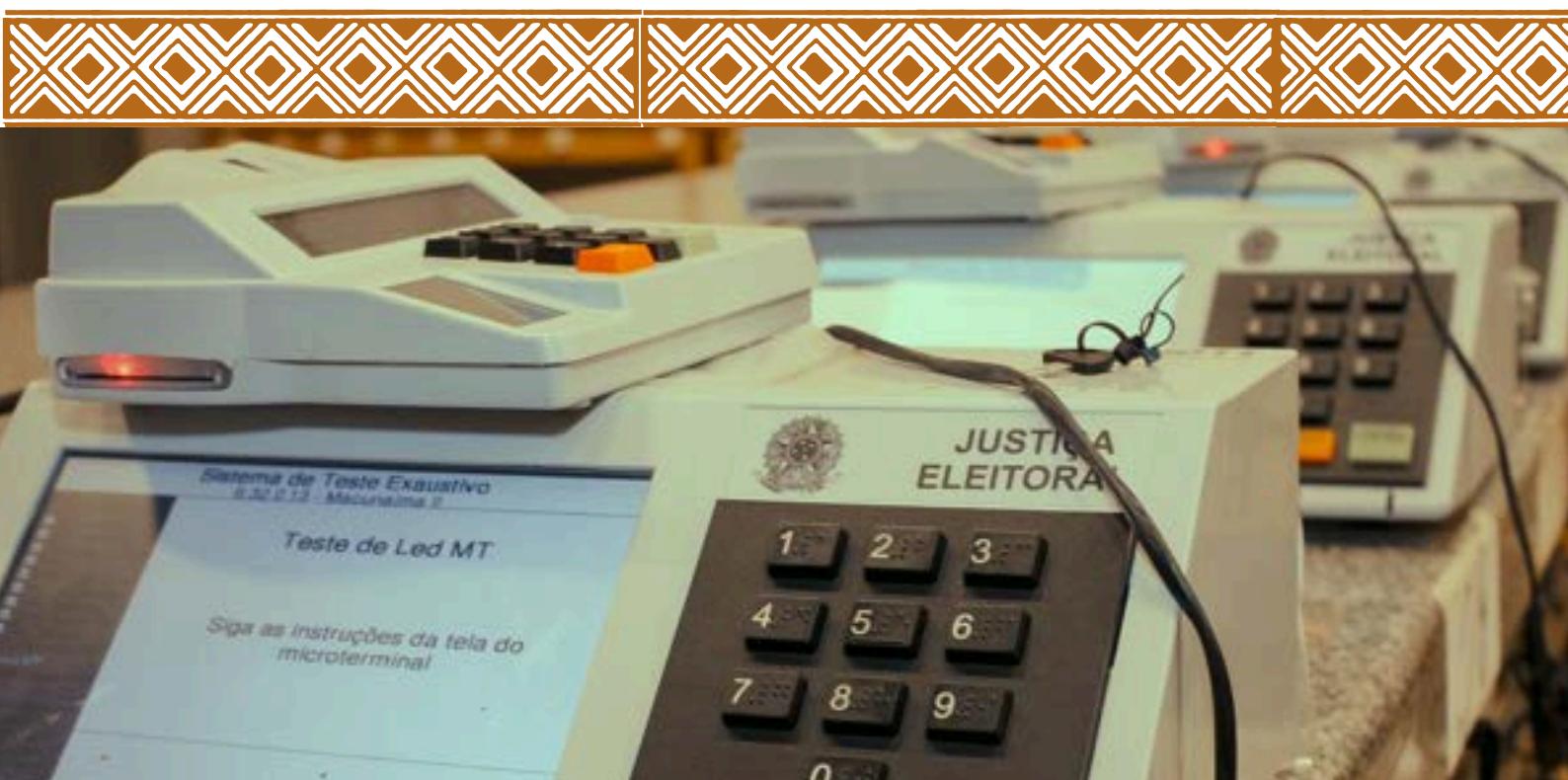
Māra pisutu ihöimänä āmā hā, iru zahi rowa'ötō mānhari da hā damreme nā wamhā, niwamnōri hā romhuri zébda tere irowa'ötō za'ra mōnō zébda hā, dawapari wēda hā, tinhimi rosa'rata wabzuri pari te dawi rowaptere za'ra mōnō da, uburé aihini nōri mā rowa'ötō mānhari pari romhuri zémnā wamhā, danhiniwi da āmā re sibaré za'ra mōnō da niwamnōri hā.

Wahu māparané paripsi tere höibā da āmā dasi baré zéb'nā hā, uburé pese rehöimänä za'ra mōnō paripsi, da āmā dasi baré hā, ri'ahö wa'ötō mōnō bö hā.

rotizahi zé ibaihö nā hā te ipisutu zarinā tere höimänä, dawa'utu zé nhidöpösi a'amō hā outubro nā, da āmā dasi baré da hā. Da āmā re isibaré za'ra mōnō si hā (200 mil) uburé hā ri'ahö wa'ötō mōnō bö hā, höimänä wamhā, mārapané āmā izahu hā, dawa'utu zé rāsatu 'u teza tihöiba, prefeito da hā, robaba wamhā, sinā itó za'ra mōnō, aiwapsi tāmā höimänä za'ra wamhā, da āmā dasi baré nhomri hā, imōri'rata hawi.

Ri'ahö wa'ötō remhā tere höimänä da āmā dasi baré hā prefeito, vice-prefeito duré vereadores nōri pisutu zébda hā.

Da āmā dasi baré uburé aihini nōri mā hā, Presidente da República (Vice-presidente), Governador de Estado (Vice-governador), Senadores (dois suplentes), Deputados Federais e Deputados Estaduais ou Distritais (apenas no Distrito Federal), date re iwaibu za'ra mōnō da hā.

E māhawi inā'ratazé hā, da āmā dasi baré nā hā

Da āmā dasi baré hā ri'ahö wa'ōtō remhā, inā'rata zé hā

- 1º) Vereador
- 2º) Prefeito duré Vice-prefeito.

Da āmā dasi baré hā uburé aihini nōri mā hā, inā'rata zé hā

- 1º) Deputado Federal;
- 2º) Deputado Estadual;
- 3º) Senador duré Suplentes;
- 4º) Governador duré Vice-governador duré darāsatu u hā
- 5º) Presidente da República duré Vice-presidente.

E niwa āmā isānāra'tazé hā da āmā dasi baré sabu zé hā

Da āmā dasi baré sabu zé hā āmā inā'rata zé hā teibö wapsi dasi āmā dasi baré zé rāsatu wapsi. Romhuri nhimi pese teza õne haré āmā imro hā tihöiba, Tribunal Superior Eleitoral hawi, dawi re iwairébé mōnō nhisi pusi zé hā, tō õhō bötö re teza wairé, da āmā dasi baréi re āmā imāra'u duré āmā i'awē zéb'u.

E MĀRI, DA ĀMĀ RE ISI'ABARÉ ZA'RA MŌNŌ
NIWAMHĀ SINĀ RE ITÓ ZA'RA MŌNŌ TĀMĀ
IRU DURÉ TE MĀNHARI ŌDI ZA, ROSA'RATA
WABZURI HĀ, DA ĀMĀ DASI BARÉ WAMHĀ

IRU ZAHİ

ROSA'RATA WABZURI
ROWAU'U NĀ HĀ

danhimi rosa'rata wabzuri hā: simā iwē nā iruzahi rosa'rata wabzuri hā aibö duré pi'ō, da āmā re isibaré za'ra mōnō.

Robru zahi zé hawimhā te tiru rosa'rata wabzuri da hā uburé rowa'u'u nā hā, duré uburé iwaihu'u zébda hā tāmā höimānā wamhā isörō'wa sabu zé hā Justiça Eleitoral mā.

Da āmā iwati duré da āmā dawata niwa āmā hā: da āmā dawata zé niwamhā duré da āmā iwati hā sināre itó za'ra mōnō hā, da āmā re sibaré za'ra mōnō te mānhari wamā, date zaze'ōdi za tōsenā ãnā hā rosa'rata wabzuri.

Romnihihötö wabzuri hā: iruzahi romnihihötö wabzuri hā romhuri nhipesé nā hā da āmā re sibaré za'ra mōnō, re sisi hötö za'ra mōnō wapsi, tere waibu mōnō da hā.

taza hā duré, niwa ime wahā teza waihu'uni, date wē iruza'ra mōnō zarinā, rotizahi remhā Lei Geral de Proteção de Dados Pessoais (LGPD).

Niwaimā wē õwamhā, iteme wisitōda hā, romnihihötö mōnō hā iré hā tiwi dasi zanizé, tiwi dapusi zé hā.

Romnihihötö höiré zé: rotizahi remhā te tiru romnihihötö höiré zé hā damā rosa'rata wabzuri hā.

E MĀRI, DA ĀMĀ RE IS'ABARÉ ZA'RA
MŌNŌ NIWAMHĀ SINĀ RE ITÓ ZA'RA
MŌNŌ TĀMĀ IRU DURÉ TE MĀNHARI
ŌDI ZA, ROSA'RATA WABZURI HĀ, DA
ĀMĀ DASI BARÉ WAMHĀ

IRU
ZAHI'ŌDI

ROSA'RATA WABZURI
ROWA'U'U NĀ HĀ

Foto: Takumā Kuikuro

danhimi rosa'rata wabzuri hā: āhā
danhimi waze'ō hawi niwamhā duré niwa
höiba waze'ō, sināre itó za'ra mōnō
āmā, duré rowasu'u sadawanhi pese nā
āmā irope hā.

Isawi pe duré iwa'öbö da hā rosa'rata
wabzuri nā dasipawaptó da hā rowa'u'u
nā hā.

Isawi pe dahöiba mrami da hā niwamhā
romhuri zé hā tere idapawaptó za'ra
mōnō da hā röwi rowa'u'u nā wamhā.

Da āmā iwati duré da āmā dawata nā
dahöiba nho'ōmō uhā: isawi pe, iwa'öbö
da hā māri nhomri da hā aihini darā
wamnāri da dame dahöimānā hā
rosa'rata wabzuri da.

rowasu'u waimā: isawi pe dame
dahöimānā da hā rowamnāri zō hā,
niwamhā dawi rowarutu da hā niwa
sinā itó hā; dazada wanhipe nā
rope niha ne hā da āmā dasibaré
zémnā hā, duré tō da āmā dasi
baré sabu zémnā, āmā imro sabu
zémnā.

Romnihötö wabzuri hā: isawi pe
telemarketing duré dazada wanhi
pese nā wabzuri zé rowasu'u da
āmā dasi baré nā, isihötö nā
wamhā, āmā irosa'rata waihu'u ñnā
niwai u wamhā.

ROSÁ'RATA WABZURI UBURÉ MĀ

IRU ZAHÍ

IRU ZAHÍ'ÓDI

Showmício: tāmā iruzahi mōnō damā iwaihu'u pese nōri si, ānōri māsi: isōre'wa, romāhōrō'wa - tere iromhuri za'ra da āmā dasi baré'wa, iwanāré re iwairébé mōnō'ō damreme zéb'nā, iropodo nā, niha dame isihöiré za'ra mōnō'ō da'ubumrō hā sināre itó za'ra mōnō nhiptede da hā.

Māri mōnō hā niha wamhā da'uza, māri waipó, ropotore, zazahö waré, da āmā dasi baré ré hā da āmā isibaré'wa teza simā pisutu niwa sinā itó hā, taza hā, damā iwē hā wasu'u ãnā ari'iwi.da'ahö ãnā.

Rowasu'u wa nōri: date zaze'ōdi za, tōsenā ãnā rosa'rata wabzuri nā hā, nimā niwi danhiptede mānhari da hā

Showmício: rotizahi te sawi imānhari da hā dasinā i'ubumrō u robzanhamri da hā (showmício), röwi niwamhā duré rowa'u'u nā, dawani da hā sinā itó za'ra mōnō da hā aibö duré pi'ō duré dasimā dasi höiré da hā, dame dahöiba niwamhā māredi.

Damā iwaihu'u pese nōri u hā robze zé'u hā duré dasinā i'ubumrō dasi āmā dasi baré da hā.

Outdoor: Te sawi pese ni, rosa'rata wabzuri da hā sō'awi re isinhatā za'ra mōnō da hā tane nhire, romhuri nhi pese nā hā, zazahö waré, ropotore, da'uza: rotizahi te sawi da'ahö tōda hā, te da'uza nhomri ré dahöimānā da hā, i'ahö nho remhā.

Rowasu'u'wa nōri: niwa nhimi rosa'rata sawi nhīwi daza da hā, tō'ā dawasu'u da iwa'öbö hā.

TÔSENÃI 'Ô DA ãMÃ DASI BARÉ
ZÉB' NÃ HÃ (SU'U MÃNHARI

FAKE NEWS

Justiça Eleitoral ãmã hã imõri'rada dazada wanhi pese wape zé hã, wahu 2020 remhã, mãwẽ siwi poto i'uptabi (Fato) niwamhã Isarese'õ (boato) damã rowaihu'u zé da hã da ãmã dasi baré zé te nãsi hã rowasu'u baihö zé.

E niha rowasu'u sadawanhi pese waihu'u zé hã

- Asimi zarese nimã hawi zô rowasu'u
- Rowasu'u hã sôré nã, isihötö nã rata si'õdi
- Mädö'ö pese, nimã hawi romhuri nhipese nã rowasu'u zé hã
- Sôré nã aimãwi hã rowasu'u hã, tô õhõ remhã duré ãmã rosa'rata tôsenã zô
- Sô'ariti waihu'u da, nimã hawi zô dazebre hã (site) te isere hã rowasu'u hã
- Atemã daritinã tôsenã zô rowasu'u uptabi zéb'zô hã
- Atemã sôrénã duré mädö'ö pese isihötö upa zô
- Tôsenã zô airiti rowasu'u aimãwi u
- Sabu pese mära pibu zé hã, nimã hawi zô niwa nhimi rowasu'u hã waimrami pese niwa nhimi nihötö zô

Dazada wanhipe

romhuri nhipe da ãmã dasi baré zé i 'unhasi ãnã hã.

romhuri nhipe da ãmã dasi baré zé iwaimãre nã hã date ãmã isapri waihu'u pese nã hã rowa'u'u nã hã.

romhuri nhipe da ãmã dasi baré zé hã, danhizari nã hã romhuri zé hã.

romhuri nhipe da ãmã dasi baré zé hã ãmã dazebre waihu'u pese nã hã.

Tôsenã hã:

: Justiça Eleitoral re ihöimänã za'ra mõnõ, romã nhari té hã tere unhasi za'ra, dazasi zé waihu'u õzé hã, damã dasi baré zé hã iwawi wara hã 30 nã uburé iwaih'u õ date ãmã re isapri za'ra mõnõ da hã siwaru hã, ãhã romhuri nhi pe hã, pibu ahödi, ipibu zé hawimhã iwamri hã Testes Pùblicos de Segurança (TPS). Imrõtõ nã ipibu hawimhã, romhuri pese nã hã märi hã iwarutu hã höimänã 'õdi duré tewé tinõmrõ wẽ mõnõ, dasi pawaptó hawi aihini romhuri nhi pese nã tewe iromhuri za'ra mõnõ mé hã.

da ãmã dasi baré da romhuri nhipe hã brasil remhã te romhuri waihu'u pese aimäwi u te imrami ãnã hã rowa'u'u nã iwabzuri da hã, isiwazi nã da wamhã (wi-fi ou bluetooth. Da ãmã dasi baré zébda hã rob'nhí wasi ihöimänã, nimõmõ daza sizé ubumrõ zé mädö'ö waihu'u zé hã.

Rosa'rata mänhari hã da ãmã dasi baré da romhuri nhipe hã brasil remhã Tribunal Superior Eleitoral hawimhã. romhuri nhipe hã da ãmã dasi baré zé hã mawé tinã'rata ãmã iromhuri nã hã wahu 1995 nã, õhõ näsi tere iromhuri za'ra mõnõ nhimi romhuri ãnõri hã ITA, INPE, Ministério das Comunicações, Forças Armadas duré romhuri'wa nõri TSE remhã. awa'awi nã hã, romhuri zépsi te date waptere za'ra , romnhi wasi tere irotébré za'ra mõnõ u hã. Taza hã dazasi zébda hã imädö'ö pe TSE hawi.

Datere i'ubumrõ za'ra mõnõ si romhuri'wada duré dawapaptó'wa nõri si TSE remhã, te sabu waihu'u pese za'ra mõnõ inã'rata u hã duré te damã saré waihu'u pese di ãmã sapri da wamhã software nã. Tahawa software hã te date re waibu za'ra, tõ õhõ da ãmã dasi baré wamhã, Brasil remhã, duré isabu waihu'u õ TSE hawi wa. Tane nhere, romhuri'wa nõri hã software nã hã, da ãmã dasi baré parimhã, re höimänã za'ra mõnõ õdi za, te ãmã damã re imrõ za'ra mõnõ da hã. (wairébé za'ra mõnõ).

Dazada wanhipe

softwares remhã
iwamnãri zé
höimänä za'ra
ðdi za, da ãmã
dasi baré zéb'
nã hã.

dazasi zé
nhipese zé hã
höimänä ðdi,
aihini mã hã
isitó'wa siro
hã da ãmã
dasi baré
wamhã.

Tôsenä hã:

tere höimänä za'ra misi si, i'ubumrõ zé hã da ãmã
dasi baré wamhã, tere i'ubumrõ za'ra mõnõ da hã
duré irãhi wanhanä remhã, ãhã märi isaryry re hã
itete itó nã wamhã, siwaru märi upi pese dö'ö sinã.
Iremhã, tere höimänä dawaihu'u zé hã iro'o nã hã.
TSE nõri zasi zébda hã. Tere iwairmämi za'ra mõnõ
da hã, uburé pese isa höpö mõnõ bö softwares,
date ãmã isapri za'ra mõnõ zô hã.

awa'awi nã hã iruzahi hã datere ipisutu za'ra õnõ si
duré rob'tede'wa nõri izubré hã Ministério Público,
Ordem dos Advogados do Brasil (OAB), Polícia
Federal ãnõri hã, ipawaptó nõri zemä, daza si zé hã
romhuri nhipe software u hã duré uburé softwares
tere i'u'bumrõ mõnõ zô hã da ãmã dasi baré hã.
Tahawa iré hã duré imãdö'ö zébda hã sõ'awi
iwahu'u da hã

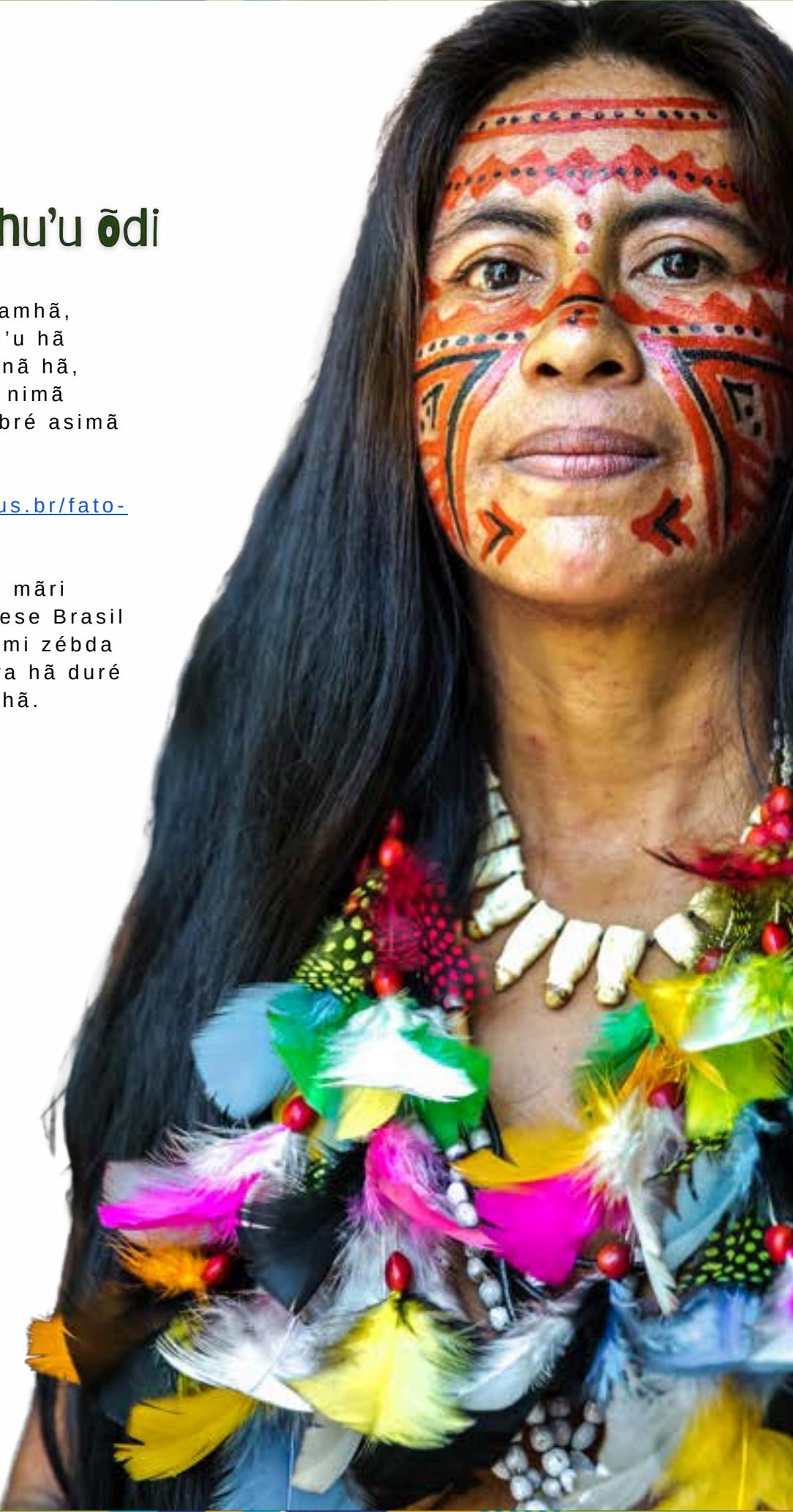

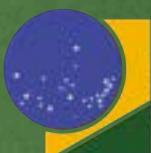
E hadu sadaihu'u õdi

Hadu aimã höimänã wamhã,
mãdö'ö wamhã rowasu'u hã
isadaihu'u õ rowa'u'u nã hã,
niwamhã romähörö hã nimã
hawi isarese'õhã, asébré asimã
ruru'u

[www.justicaeleitoral.jus.br/fato-
ou-boato](http://www.justicaeleitoral.jus.br/fato-ou-boato)

duré mãdö'ö senã zô, mãri
zabu zé hã te uburé pese Brasil
remhã tihöiba, iwamrami zébda
hã romhuri zé nhorõ'wa hã duré
iruzahi aihini nõri mã hã.

**Tribunal Regional Eleitoral
de Mato Grosso**

Democracia **MULTILÍNGUE**

Tribunal Regional Eleitoral
de Mato Grosso